

Justyna Krocak, С. С. Хоружий

Encyklopedia hezychazmu

Elpis 16, 229-230

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Encyklopedia hezychazmu

**С. С. Хоружий, Исследования по исихастской традиции, т. 1-2,
Издательство Русской Христианской Гуманитарной Академии,
Санкт-Петербург 2012.**

Justyna Krocak

Institut Filozofii Uniwersytetu Zielonogórskiego
j.krocak@ifil.uz.zgora.pl

Nazwisko Sergiusza Chorużego (ur. 1941) sporadycznie pojawia się na łamach polskiej prasy naukowej i wydawnictw naukowych, tendencja ta jednak, jak się wydaje, powoli zmienia się, dostrzec można zainteresowanie jego pracami. Przekładane są pojedyncze artykuły moskiewskiego profesora (np. w „Przeglądzie Filozoficznym – Nowej Serii” 2010, nr 2), zapraszany jest także na gościnne wykłady (marzec 2013 r. na UJP2). Choruży jest autorem niezwykle aktywnym, dokładną ilość jego prac trudno zliczyć – dotyczą one głównie tradycji rosyjskiej filozofii religijnej, problematyki antropologicznej i metaantropologicznej. W jego myśli, najważniejszymi pojęciami okazują się być synergia i energia, dlatego swą własną koncepcję nazwał antropologią synergiczną, która nie stanowi jednak refleksji o człowieku w tradycyjnym sensie tego słowa, jest raczej „nauką nauk o człowieku”, posługuje się bowiem metadyskursem.

Antropologii synergicznej nie można mimo to uznać za coś zupełnie nowego, z jednej strony odwołuje się do tradycji prawosławnej (prawosławnego energetyzmu, pojęcie ukute przez Johna Meyendorffa), a z drugiej do wybranych nurtów filozofii zachodnioeuropejskiej (fenomenologii, egzystencjalizmu, dekonstruktywizmu, poststrukturalizmu). Stanowi ona, według założenia jej twórcy, nową propozycję filozoficzną, pewne, nieklasyczne podejście do problemu człowieka. W odróżnieniu od ujęcia klasycznego, gdzie istota ludzka charakteryzowana była przy użyciu słów: istota, substancja i podmiot (Arystoteles – Boecjusz – Kartezjusz), Choruży rozpatruje ją przy użyciu słowa energia (jak miało to miejsce np. w palamizmie), według niego człowiek stanowi konfigurację rozmaitych energii. Celem antropologii synergicznej jest deesencjalizacja (łac. *essentia* – istota) dyskursu o człowieku, można ją nazwać wspólnym energetyzmem.

Swe analizy, Choruży rozpoczyna od wnikliwych studiów nad duchowością prawosławną. W tradycji tej, najważniejszym ogniskiem okazuje się być hezychazm i to właśnie on jest tematem prezentowanego dwutomowego wydania z 2012 r. Wydanie to stanowi swoistą encyklopedię hezychazmu, zebrane w nim zostały najważniejsze, (a wcześniej rozproszone) prace Chorużego na temat hezychazmu.

Tom pierwszy, pt. *W kierunku fenomenologii ascezy* (К феноменологии аскезы), zawiera analityczny słownik

ascezy prawosławnej i hermeneutykę doświadczenia duchowego w tradycji hezychastycznej. Jest to poprawiona i rozszerzona reedycja wydań z 1995 r. (*Синергия. Проблемы аскетики и мистики православия*) i z 1998 r. (*К феноменологии аскезы*), zawiera hasłowy spis i wyjaśnienie najważniejszych pojęć ascezyki przez pryzmat prawosławnego energetyzmu. Choruży chce zrekonstruować antropologię hezychazmu i opisać doświadczenie hezychastyczne językiem filozoficznym. Okazuje się bowiem, że w duchowości prawosławnej ukryty jest ciekawy i co najważniejsze, całościowy pogląd na człowieka.

Doświadczenie mistyczne to szczególny rodzaj wysoko zorganizowanego doświadczenia, które wyróżniają się swoistą treścią ontologiczną i niesprowadzalnym do niczego charakterem. Choruży nazywa je „zdarzeniem transcendowania” i „doświadczeniem bycia”. Według niego, każdy typ takiego doświadczenia stanowi centrum z którego emanuje określona strategia antropologiczna. Choruży we wstępie przyrównuje doświadczenie mistyczne z doświadczeniem filozoficznym, które opisuje Martin Heidegger w *Byciu i czasie* (analityka egzystencjalna Dasain). Oba te doświadczenia spełniają arcytwórczą rolę w życiu człowieka – stanowią przeżycie ontologiczne, które funduje osobowość człowieka i określa jego orientację bytową. Holistyczna praktyka ascezy jest w istocie praktyką transformacji, w której nie tylko asceta, ale także człowiek świecki może rozwijać się duchowo i wspinać się po stopniach drabiny do raju (używając wyrażenia Jana Klimaka).

Jednym z przykładowych haseł słownika są namiętności (gr. πάθηματα). Dowiadujemy się, że afekty to zawsze coś przypadkowego, stanowią to, co się komuś zdarza, przejściowy stan duszy, mimo swej naturalnej nietrwałości dezorganizują wszystkie energie człowieka, podporządkowują pod siebie duszę, mącą umysł i zniewalają go. Człowiek staje się ich niewolnikiem. Walka z namiętnościami jest charakterystycznym elementem duchowości hezychastycznej i jak się wydaje, to właśnie wokół tego elementu zorganizowana jest ascezyka prawosławna, która przekształca się w antropologię.

Tom drugi natomiast to zbiór artykułów uporządkowanych w pięciu rozdziałach: fundamenty duchowości hezychastycznej, struktury doświadczenia hezychastycznego, hezychazm i teologia; hezychazm i społeczeństwo, teksty

projektu „Hezychazm. Bibliografia z komentarzem”, hezychazm jako płaszczyzna problemów. Choruży rozpatruje tu problematykę hezychastyczną z różnych punktów widzenia: etycznego, filozoficznego, teologicznego i psychologicznego.

Najnowsze artykuły pochodzą z lat 2011-2012 i dotyczą problemu energii w teologii Johna Meyendorffa («Личность и энергия в богословии о. Иоанна Мейендорфа и в современной философии»), aktualnych problemów badań nad hezychazmem («Актуальные проблемы изучения исихазма») i ascezy jako strategii socjalizacyjnej («Аскеза как стратегия социализации»). Teksty te wprowadzają nas w krąg problemów związanych z m.in. Meyendorffa recepcją twórczości św. Grzegorza Palamasa. Choruży twierdzi, że dzięki niej właśnie teologia otworzyła się na problemy antropologiczne, a nawet sama stała się pewną koncepcją antropologiczną. Koncepcję tę można porównać do teorii Gillesa Deleuze i Felixa Guattari z książki *Kapitalizm i schizofrenia* (*Capitalisme et Schizophrénie*, 1972, 1980). Autorzy ci, bazując na intuicyjnej propozycji Antoniego Artauda „ciała bez organów” (ang. *body without organs*) dokonali poststrukturalnej analizy schizofrenii i podkreślali m.in. ważność sytuacji granicznych w życiu człowieka. Sytuację graniczną stanowi nie tylko choroba mentalna, ale również doświadczenie mistyczne i asceza,

które analizuje Choruży. Szczyt praktyki hezychastycznej może być scharakteryzowany jako synestezja lub panestezja (gr. παν αισθησις – wszechpercepcja), w stanie tym odczucie własnego ciała ulega całkowitej zmianie. Doświadczenie to staje się nowym modusem cielesności, swoistym „ciałem bez organów”.

W dalszej części swych rozważań Choruży pisze o aktualnych problemach badania hezychazmu, m.in. o: postmodernistycznej recepcji ascetyzmu (Michel Foucault, Peter Brown), a także porównaniu hezychazmu z neoplatonizmem. W dwóch wymienionych nurtach występuje bowiem pojęcie energii, ale w całkiem różnych kontekstach. U Plotyna duchowa natura człowieka diametralnie różni się od tej cielesnej. Obie natury nie dają się w żaden sposób pogodzić – tylko dusza (rozum) może dostąpić zjednoczenia z Jednym. Nauczyciele hezychazmu z kolei postulują całkowitą jedność natur człowieka, cały człowiek wraz z jego ciałem i duszą może dostąpić przeobstwienia i zjednoczenia z Bogiem.

Scharakteryzowane pokrótce najnowsze wydawnictwo Chorużego jest pozycją kierowaną zasadniczo do zaawansowanych czytelników. Język, którym się posługuje nie jest jednak na tyle skomplikowany, aby uniemożliwić lekturę osobie nie zajmującej się fachowo, a interesującej się przywołaną problematyką filozoficzno-teologiczną.